

Hracsja Kocsar

Honvág

Az író a modern örmény próza egyik legkiemelkedőbb alakja az 1915-ös törökországi megszállások menekültje-árvája volt. Nehéz sors, kemény küzdelmek után lett a háború után az örmény irodalmi élet egyik vezéralakja. Írásaiban az új társadalmi rend és erkölcsiség problémakörét dolgozta fel, a történelmi múlt és a jelen között kereste a kapcsolódási pontokat. Élete utolsó évében írta meg hattyúdálát, a „Fehér könyv” elbeszéléskötetet, mely a Nahapet című kisregény mellett négy hosszabb elbeszélést tartalmaz (A fehér könyv, Honvág, Az Eufrátesz hídján, Édes anyanyelvünk).

Hracsja Kocsar e kötetében a poklokból szabadult egyszerű örmény ember hazaszeretetét, emberségét, jóságát, életrevalóságát rajzolja meg. A Honvág című elbeszélés mezőirét, Arakelt, aki külsőre épp olyan hatalmas termetű, mint Nahapet, Ohan apó, vagy épp az öreg történész – Kocsar szeretettel ábrázolt nagy öregjei – az elveszett haza utáni vágyakozás valóban visszaviszi a szülőföldre. (Az író a főhős prototípusát személyesen is ismerte: Bale Ajvajant, a hoktemberjani Dzsanfida falu lakosát tiltott határátlépésért kétszer is bebörtönözték.) Az egyre embertelenebbé váló sztálini diktatúra háttére és ellenpólusa az elbeszélésben felragyogtatott emberségnek, őszinte érzelmeknek és örök értékeknek.

A falu az Araksz partjára épült. Olyan közel a folyóhoz, hogy nemcsak a tavaszi áradás habjainak zúgása, de az őszi hullámok szelíd csapdosása is behallatszott a házakba. Reggelente olyan közelinek tűnt, olyan tisztán kivehető volt az Ararát és a Bardughjan-hegyvonulat, még a hegyoldalban zöldellő paréj és útifű is, akár szakítani lehetne belőle. A holdfényes nyári éjjeleken sem volt gyönyörűsebb látvány, mint a karnyújtásnyira hullámzó Araksz a messzeségbe vesző örmény hegyek karéjával.

Arakel azon az emlékezetes napon is a háza előtti farönkön üldögélt. Szeme a távoli hegyeket kémlelte, mint rendesen, s lelke legmélyéből szakadt fel a sóhajtás, de csak úgy, magamagának:

– Héj, Sztálin elvtárs, hogy löknének le a trónodról, amért odadobtad a kutya töröknek a mi szép hazánkat...

Aram meghallotta a fohászt, szörnyen megharagudott az apjára, és keményen összeteremtette. Estére Tigran is hazajött. Akkor a két testvér kétfelől esett neki az öregnek, s hogy mi mindent nem vágtak szegény fejéhez! Az anyjuk is a fiúk partjára állt, ő is rátámadt Arakelre.

... Addig veszekedtek vele, míg Arakel megbánta azt is, hogy egyáltalán szóra nyitotta a száját, s bocsánatot kért a fiaitól.

– Tanulatlan ember vagyok én, édes gyermekeim, bocsássatok meg apátoknak... Hogy lennék én szovjetellenes, édes fiacskám, hát még ellenség... Erre akár most megesküszök neked... Amit mondtam, az se idegen szájból jött, szívemből fakadt az... Hogyne volnék hálás a szovjethatalomnak, gyermekem... De ládd-e, ha az elveszett hazánkat visszaadnák, annak örülnék igazán, örömben még tán bolsheviknek is beáll-

lanék. Szavamat adom neked, lelkem fiam, beállanék én, be bizony...

Arakel értetlenül nézett, mert „szívéből fakadt”; őszinte bocsánatkérése csak olaj volt a tűzre.

– A gyerekeid ellensége vagy, öreg – kiabált felpaprikázva a felesége; mit ártod bele magad olyanba, ami nem a te eszednek való? Jól mondják, hogy félnótás vagy, úgy igaz...

Az eset után a fiúk egy hétig nem szóltak az apjukhoz, mások előtt meg zavartan viselkedtek, sőt, némi riadtság látszott az arcukon.

A falu lakói régen hozzászóltak már az Araksz partján épült faluhoz, beleszóltak új életük rendjébe is. Gyümölcsöt termeltek, sárga- és őszibarackot, meg szőlőt, aminek hírért sem hallották „otthon” azelőtt, s jókedvűen gyűjtötték be a bőséges termést, vígan szüretelték a gyümölcsöt. Belevetették magukat a tengernyi munkába, s az új gondok között teljesen elfelejtkeztek arról, hogy annak idején éppen azért telepedtek a határ menti Araksz közvetlen partjára, mert szerettek volna minél közelebb maradni az elhagyott szülőházához. Ám teltek-múltak az évek, lassacskán elhagyogatták az otthoni viselet darabjait, beszédjükből kikoptak az otthoni idióma ízes fordulatai. Arakel szívfájdalommal nyugtázta a változást, de nem panaszkodott, nem is lázadozott miatta. Hogy is érthetné meg ezt az új világot ő, a hajdani mezőőr?

Éjszaka nyugtalanul aludt. Álmában hangosan beszélt, értelmetlen szavakat hadart, sóhajtozott. Egyszer fel is kiáltott, azon a rettentő otthoni hangon, mint amikor meglátta, hogy a nyáj szabadult a búzamezőbe, s letaposta a vetést. Akkor kiáltott, hogy megrendült bele a hegy és a völgy.

Szanam megrázta a férjét. – Mi lelt, öreg?

Arakel kinyitotta a szemét, szétnézett, nem értette, hol van.

– Mit álmodtál?

– Otthon vótam... osztán a nyáj belément a vetésbe... legázolta... én meg felharagudtam...

– A csuda vigyen el! – fakadt nevetésre az asszony. – Otthon, mindig csak az otthon... Otthonnal a szádon fogsz meghalni...

Moszkva hivatalos levelet küldött a Török Köztársaság külügyminisztériumába, a külügyminiszter úr őexcellenciájának. A levélben részletezték Arakel eltűnésének körülményeit, s azzal a kéréssel fordultak a baráti Törökország kormányához – hivatkozva a két állam által kölcsönösen aláírt ilyen és ilyen megállapodásra –, hogy kéri a fent nevezett Arakel Jelojan letartóztatását, s ezt követő kiadatását a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége kormányának a célból, hogy nevezett Arakel Jelojan államellenes cselekedetei miatt törvény előtt vonassék felelősségre. A szovjet fél kifejezi azon meggyőződését, hogy a baráti Törökország mindent megtesz a szovjet kormány kérésének teljesítése érdekében. A levelet aláíró diplomata őszinte nagyrabecsülését és mély tiszteletét fejezi ki Törökország külügyminisztere őexcellenciájának, és várja a török fél választát. Moszkva, 1930. szeptember...

A beállt szünet után az elnök régi ismerősként mosolyodott Arakelre.

– Arakel Jelojan, hány éves is vagy te?

– Hogy hány éves vónék?

– Igen.

– A ter-gukaszovi háború idején, ha nem családok, mán bornyút őriztem, lehettem úgy tizenkettő, tizenhárom... .

Az elnök utánaszámolt.

– Akkor most hatvanöt-hatvanhat éves vagy.

– Úgy biza.

– Miféle munkád volt ott, a régi házban?

– Mezőőr voltam én, csász.

– Aztán a menekülés után, itt a faluban?

– Akkor is mezőőr.

– És most?

– Mostan itten megtettek Júdásnak, üldögélek nálatok, a ti rabotok vagyok...

Ismét megrekedt a beszélgetés. Leesett a süveg Arakel térdéről, lehajolt, felvette, s tanácstalanul nézett az elnökre, aztán tétován elmosolyodott.

– Arakel Jelojan! – kezdte újra az elnök.

– Parancsára! – válaszolt készségesen Arakel.

– Én kérem tőled, hogy minden kérdésre őszintén válaszolj, ha ki akarsz innen szabadulni, ha nem akarsz ártani a fiaidnak. De jaj lesz neked, Arakel Jelojan, ha megpróbálsz félrevezetni bennünket.

– Az igaz bíró vesse lelkemet az örök tűzre, ne temessenek szentelt földbe, tépjen szét a farkas és a mező vadja, ha hazudnék neked, elvtárs lelkem...

– Na, akkor megegyeztünk. Őszinte valomást teszel?

– Őszintét.

– Először is azt mondd meg, ki küldött téged Törökországba?

Arakel csak nézte az elnököt, gondolkozott, mélyet sóhajtott.

– Hogy ki küldött?

– Igen.

– A szívem... a szívem súgta, hogy eredj haza, Arakel, nézd meg az otthoni földet, eredj! A szívem a bűnös egyedül...

– Arakel bátya!

– Mondjad, lelkem...

– Nekem az igazat mondd, Arakel bátya. ..

– Örök szégyen szálljon a fejemre, meg a nemzetségemre, ha hazudok neked...

– Miért mentél Törökországba?

– Az otthoni föld után vágyódtam én. ..

– De hát a honvágy csak nem viszi az embert Törökországba?

– De bizony, odaviszi.

– A többieket miért nem vitte oda?

– Gyenge az én szívem. .., a többieké erős. ..

– Aztán minek jöttél vissza?

– Hát itt a családom, az egész nemzetiségem, a népem, itten van most már Örményország...

– De ha itt van neked Örményország, akkor mi dolgod volt odaát? – erősködött az elnök.

– A szívem húzott oda, lelkem...

– Az embert az értelme vezesse, ne a szíve!

– Nem jártam én iskolát, a szívem vót az én tanítóm, a szívem, akit se szó, se tanács nem kormányoz... A vágyódástul megháborodik, osztán nem ismer se határt, se törvényt...

Az elnök feszülten hallgatta Arakelt; közben az arcát, önkéntelen mozdulatait is figyelte.

– Ezt a honvágyat el kell felejtened! – mondta kimérten, pártfogói modorban; kíváncsi volt, mit szól rá az öreg.

– Nem lehet azt – válaszolta egyszerű határozottsággal Arakel.

– Lehet, hogy te nem felejtéd, de a fiaid, az következő nemzedék majd elfelejti.

Arakel mélyet sóhajtott.

– Nem hinném. A honvágy olyan, mint a tonírtűzhely hamuja alatt a parázs. Nincs lángja, füstje; azt véled, kialudt, de csak kotord meg a hamut, ott izzik alatta a parázs. Ott kojtol alatta a tűz. A tűz örök, akár az igazság. .. A honvágy se alszik el, akárcsak a tűz... Az új nemzedék még éretlen, ződ, s amíg ződ, nedves a gyökere. Ha megérik, majd megpirosodik, meg is szomjazik... A honvágy is folyton szomjazik, mint a tűz.

Krajcsir Piroska fordítása

Retezár Péter

Govrik – Kovrig család

Retezár család krónikája (5. rész)*

1986-ban Mónika leányom a bécsi Mechitarista rend templomában egyházi házasságot kötött nagykeri Tóth Györgygyel. Ennek a rendháznak volt főapátja 1909-től egészen 1923-ban bekövetkezett haláláig egyik távoli ősom, Govrik Gergely.

Govrik Gergely 1841-ben Szamosújváron született. Már fiatalon a bécsi Mechitaristák rendházába került, ahol 1861-ben pappá szentelték. Ezután évekig Erzsébetvárosban működött, mint káplán, majd Bécsben, Erdélyben és Konstantinápolyban fejtett ki tanári tevékenységet. 1910-ben, egy évre a bécsi Mechitaristák apátjává való választása után, érseki méltóságot nyert. Úgy az ötvenéves, mint a hatvanéves papi jubileumát a magyarországi örmények is megünnepelték. Több földrajzi és történelmi munkája is megjelent, népszerű imakönyvei pedig több kiadást értek meg. Nemcsak itthon, hanem Ausztriában és Törökországban is nagy tudásával, áldásos működésével és kiváló egyéniségével a magyar névre is dicsőséget hozott.

Govrik Gergely nagypjának a testvére Govrik Anna, aki Retezár János felesége lett.

Íme a családja:

Retezár János (1798 Szamosújvár)

Govrik Anna (1798 Szamosújvár)

Retezár Katalin (1824–1886)

(lásd Apponyi Antalnál a családja folytatását)

* Részlet Retezár Péter: A Retezár család krónikája és a rokonság kiemelkedő személyiségei c. házikiadványból. (2001. december.31.)

Govrik Gergelynek unokaöccse Kovrig Béla miniszteri tanácsos, egyetemi magántanár. A vezetéknev különböző írása egy családon belül elég gyakori jelenség, amint azt a Páll, illetve Paál családról szóló részben kifejtem.

Kovrig Béla 1900-ban született. Már fiatal korában foglalkozott szociálpolitikai kérdésekkel. 1927-ben a Népjóléti minisztérium szolgálatába lépett, ahol Vass József akkori miniszter mellett az Öregségi és Rokkantsági Biztosítási Törvény tervezetét készítette, amit „Lex Vass II” néven ismer a jogászvilág. A Népjóléti minisztérium megszűnte után a miniszterelnökséghez került, ahol 1938-ban, alig 38 éves korában, mint miniszteri tanácsos a szociális ügyosztálynak vezetője lett. Kovrig Béla jelentős irodalmi tevékenységet fejtette ki.

Éveken át szerkesztette a „Társadalompolitika” és a „Munkaügyi Szemle” című szaklapokat. „Az öregségi és rokkantsági biztosításról” című hatalmas munkája nem csak értékes elméleti szakkönyv, hanem valóságos jogforrás is. „Fasizmusról és Hitlerizmusról” című 1934-ben megjelent munkája is nem politikai, hanem szociálpolitikai szempontból foglalkozik a kérdéssel és igen érdekesen világítja meg a két akkori nagyhatalom, mármint Németország és Olaszország politikai vonalvezetésének szociális kihatásait. „Korfordulón” című könyve az európai népek világnézeti életformáinak államrendszerű kialakításának ismertetését nyújtja.

Folytatjuk